

حقوق کیفری اقتصادی

جلد اول: جرم اقتصادی

مؤلفان:

دکتر بهروز جوانمرد

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی اصغر شفیعی خورشیدی

مدرس دانشگاه و قاضی دادگاه تجدیدنظر استان تهران

مجمع علمی و فرهنگی مجد

فهرست مطالب

۹	 پیشگفتار مؤلفین
۱۷	 فصل اول: جرم اقتصادی؛ از چیستی تا پاسخ دهی
۱۷	 مبحث اول: تعریف و ماهیت جرم اقتصادی
۱۸	 گفتار اول: موانع و چالش‌های تعریف
۲۱	 بند اول: تعریف قانونی
۲۳	 بند دوم: تعاریف دکترین
۲۴	 بند سوم: تعریف اسنادی
۲۶	 بند چهارم: مولفه‌های مورد نیاز در تعریف جرم اقتصادی
۲۸	 گفتار دوم: ارزش‌های مورد حمایت در تعریف جرایم اقتصادی
۳۰	 گفتار سوم: طرق جرم‌انگاری در جرایم اقتصادی
۳۰	 بند اول: شیوه معیار محور
۳۵	 بند دوم: شیوه مصداق محور
۳۶	 بند سوم: شیوه تلفیقی
۳۸	 گفتار چهارم: پیوندهای جرایم اقتصادی با جرایم دیگر
۳۸	 بند اول: پیوند جرایم اقتصادی با جرم مالی
۳۹	 بند دوم: ارتباط جرایم اقتصادی با جرم اخلاص در نظام اقتصادی
۴۱	 بند سوم: نسبت جرایم اقتصادی با جرایم یقه سفیدها
۴۴	 بند چهارم: رابطه جرایم اقتصادی با جرایم سازمان‌یافته
۴۶	 گفتار پنجم: پیشینه جرایم اقتصادی
۴۷	 بند اول: دوران باستان
۴۷	 بند دوم: دوران جدید
۴۸	 بند سوم: در ایران
۵۳	 گفتار ششم: تأثیر نظام‌های اقتصادی بر جرم‌انگاری
۵۳	 بند اول: نظام اقتصادی سرمایه داری
۵۴	 بند دوم: نظام اقتصادی ارشادی
۵۵	 بند سوم: نظام اقتصادی مختلط
۵۶	 گفتار هفتم: ویژگی‌های جرایم اقتصادی
۵۶	 بند اول: سرزنش پذیری و رؤیت پذیری اندک به خاطر نداشتن بزه‌دیده مستقیم
۵۸	 بند دوم: رقم سیاه بالا در عین گستردگی و پویایی

بند سوم: گستردگی دامنه خطر در پرتو فن آوری	۶۱
بند چهارم: کلان بودن	۶۲
مبحث دوم: ارکان جرایم اقتصادی و نظام پاسخ دهی	۶۳
گفتار اول: رکن قانونی	۶۴
بند اول: منابع تقنینی	۶۴
بند دوم: منابع بین المللی	۶۵
بند سوم: منابع داخلی	۷۴
گفتار دوم: رکن مادی	۸۲
بند اول: رفتار فیزیکی	۸۳
بند دوم: نتیجه مجرمانه	۸۴
بند سوم: رابطه سببیت	۸۴
بند چهارم: شروع به جرم در جرایم اقتصادی	۸۵
بند پنجم: شرکت و معاونت در جرایم اقتصادی	۸۶
گفتار سوم: رکن معنوی	۸۶
بند اول: سوءنیت عام	۸۷
بند دوم: سوءنیت خاص	۸۷
گفتار چهارم: کیفرگذاری در جرایم اقتصادی	۸۸
بند اول: مجازات‌های بدنی	۸۹
بند دوم: مجازات‌های غیر بدنی	۹۱
بند سوم: مجازات‌های تلفیقی	۹۵
مبحث سوم: کیفیات مخففه و مشدده در جرایم اقتصادی	۹۷
گفتار اول: علل مخففه	۹۷
بند اول: معاذیر قانونی معاف کننده و تخفیف دهنده	۹۸
بند دوم: کیفیات مخففه قضایی	۹۹
گفتار دوم: کیفیات مشدده	۱۰۰
بند اول: کیفیات مشدده نوعی	۱۰۲
بند دوم: عوامل مشدده شخصی	۱۰۳
بند سوم: محرومیت از نهادهای ارفاقی	۱۰۵
فصل دوم: علت شناسی جرایم اقتصادی در پرتو نظریه‌های جرم شناختی	۱۰۷
مبحث اول: نظریات مجرم محور	۱۰۸
گفتار اول: نظریات جبریت مدار	۱۰۹
بند اول: نظریه شخصیت مجرمانه ژان پیناتل	۱۱۰

بند دوم: نظریه تقلید گابریل تارد.....	۱۱۰
گفتار دوم: نظریات خرد گرا.....	۱۱۲
بند اول: نظریات انتخاب عقلانی.....	۱۱۳
بند دوم: نظریه فنون خنثی سازی دیوید متزا.....	۱۱۵
بند سوم: نظریات کنترل مدار.....	۱۱۷
مبحث دوم: نظریات فرهنگ محور.....	۱۲۰
گفتار اول: مکتب شیکاگو.....	۱۲۱
بند اول: نظریه زیست بوم یا بوم شناختی پارک و بورگس.....	۱۲۲
بند دوم: نظریه بی سازمانی اجتماعی شاو و مک کی.....	۱۲۳
گفتار دوم: نظریه معاشرت‌های ترجیحی ساترلند.....	۱۲۵
گفتار سوم: نظریه تعارض فرهنگی تورستن سلین.....	۱۲۶
گفتار چهارم: نظریه آنومی امیل دورکیم.....	۱۲۸
گفتار پنجم: نظریه فشار مرتن.....	۱۳۱
گفتار ششم: نظریه خرده فرهنگ مجرمانه آلبرت کوهن.....	۱۳۵
گفتار هفتم: نظریه فرصت‌های افتراقی ریچارد کلوارد و لوید اوهلین.....	۱۳۷
مبحث سوم: نظریات واکنش اجتماعی.....	۱۴۰
گفتار اول: جرم‌شناسی انتقادی - رادیکالی.....	۱۴۰
گفتار دوم: جرم‌شناسی سازمانی - ساختاری.....	۱۴۲
مبحث چهارم: نظریات تلفیقی یا مختلط.....	۱۴۴
بند اول: نظریه فونتان.....	۱۴۴
بند دوم: نظریه نستور کوراکیس.....	۱۴۵
بند سوم: نظریه بائر.....	۱۴۵
گفتار اول: نظریه می‌ری دلماس مارتی.....	۱۴۷
گفتار دوم: نظریه نوربرت گایس.....	۱۴۸
جمع بندی و نتیجه.....	۱۵۰
پیوست‌ها و ضامم.....	۱۵۸

۱. استجازه از مقام معظم رهبری در مورد تمدید رسیدگی به پرونده‌های اخلال در

نظام اقتصادی ۱۳۹۹..... ۱۵۸

۲. آئین نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرایم عمده و کلان اخلال‌گران در نظام

اقتصادی کشور مصوب ۱۳۹۹..... ۱۵۹

پیشگفتار مؤلفین

جرایم اقتصادی رفتارها و اعمال مجرمانه ای هستند که تأثیر به سزایی در بنیان‌های اقتصادی یک کشور دارند و یکی از چالش‌های جوامع در جهان کنونی به ویژه در کشورهای در حال توسعه است که امنیت کشورها را مورد تهدید قرار می‌دهد. جرایم اقتصادی موجب ایراد خسارت‌های جبران ناپذیری به روابط مالی مردم با یکدیگر و مردم با دولت می‌شوند و به بنیادهای مردم سالاری نیز لطمه وارد می‌کند. گسترش این جرایم مانع دستیابی دولت به اهداف خود در حوزه امنیت اقتصادی شده و جریان عمومی حکمرانی را به مخاطره می‌اندازد. در کشورهایی که با فساد اداری دست و پنجه نرم می‌کنند شنیدن اخبار دستگیری مرتکبین جرایم اقتصادی و فساد مالی به یک روزمرگی برای شهروندان تبدیل شده است. در این میان سیاست جنایی اتخاذی هر کشور برای پیشگیری و مبارزه با جرایم اقتصادی اگر بر اساس سیاستی معقول و منطقی و مبنای علمی، مستحکم و بنیادین صورت نگیرد نه تنها نتیجه مطلوب به دست نخواهد داد بلکه خود موجب پیدا شدن معضلات اجتماعی بسیاری خواهد شد. از این رو، امروزه جرم‌انگاری و پاسخ دهی مطلوب به جرائم اقتصادی مستلزم سیاست جنایی تقنینی هدفمند، منسجم، هوشمندانه و عاری از تعصب و مصلحت‌انگاری، بیش از پیش احساس می‌شود.

به طور کلی، جرایم اقتصادی، از نظام سیاسی و اقتصادی هر کشور متأثر می‌شود. به تعبیر دیگر، میان گونه و میزان جرایم اقتصادی، از یکسو و نظام یا رژیم سیاسی و اقتصادی حاکم، از سوی دیگر، رابطه مستقیم وجود دارد. در حقیقت، جرایم اقتصادی ارتباط تنگاتنگ با قدرت سیاسی حاکم دارد، چنانکه اشکال بزهکاری مرتبط با چرخه‌های مختلف نظام اقتصادی (تولید، توزیع، مصرف، حمل و نقل) و فضای کسب و کار بر اساس نوع نظام سیاسی - اقتصادی حاکم تغییر پیدا می‌کند. به عنوان نمونه، در آمریکا بیشتر از جرایم شرکت‌ها (بخش خصوصی)، در کشورهای با نظام سوسیالیستی از جرایم کارکنان (بخش عمومی)، در کشورهایی که درآمد آنها بر مالیات مبتنی است مانند

کشورهای حوزه اسکاندیناوی از جرایم مالیاتی و در ایتالیا از جرم سازمان یافته اقتصادی صحبت می‌شود.

نظام حقوقی ایران به ویژه بعد از جنگ تحمیلی با موضوع فساد اداری و جرایم اقتصادی درگیر بوده است. اما در اتخاذ یک سیاست جنایی تقنینی قضایی و اجرایی منسجم در مبارزه با این دو پدیده همواره دچار چالش بوده است. چالش‌هایی از قبیل عدم تعریف جرم اقتصادی و عدم تعیین مصادیق صحیح و جامع آن، پراکندگی و بعضاً نامناسب بودن قوانین خاص و متفرقه، عدم هماهنگی و تعاملات بین بخشی و سازمانی و ارتباط ضعیف بین نهادهای مسئول پیشگیری و مبارزه با جرایم اقتصادی، ضعف آمار و اطلاعات و ... در پیشگیری و کنترل جرایم اقتصادی و مبارزه با آن همواره وجود داشته و دارد.

این در حالی است که اصولاً در حقوق کیفری نسبت به وجوه و اموال دولتی و بیت المال نگاه حمایتی ویژه‌ای وجود داشته و جرایم علیه آنها با مجازات بیشتری روبه رو بوده و از دیرباز فرآیند رسیدگی به جرایم اقتصادی و فساد اداری همواره مشمول رژیم‌های افتراقی بوده است. مواردی همچون استفاده از ضابطین خاص مانند وزارت اطلاعات و سازمان اطلاعات سپاه، کوتاه نمودن برخی مواعد در فرآیند کیفری مانند مدت اعتراض به قرارها و احکام صادره، محرومیت از نهادهای ارفاقی بعد از احراز مجرمیت یا صدور حکم محکومیت، مفروض گرفتن برخی سوءنیت‌های خاص مانند قصد مبارزه با نظام یا اخلال در نظام اقتصادی، تبدیل ماهیت جرم از تعزیر به حد یا به کار بردن عباراتی چون (در حکم محاربه) یا (مفسد فی الارض)، تغییر صلاحیت دادگاه از عمومی به اختصاصی (انقلاب) و برقراری نظام تک درجه‌ای و قطعی بودن آراء از جمله جلوه‌های افتراقی شدن فرآیند کیفری جرایم اقتصادی است.

تبعات سوء و تحمیل هزینه‌های بسیار زیاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مفاصد اقتصادی، مبارزه با این پدیده را به یکی از اولویت‌های اصلی کشور مبدل نموده است. مهار معضل فساد مالی و جرایم و مفاصد اقتصادی نه تنها دغدغه مسئولان عالی نظام بلکه خواست و مطالبه جدی افکار عمومی نیز می‌باشد. در سال‌های اخیر اقدامات متعددی در خصوص مبارزه و مهار مفاصد اقتصادی در کشور صورت گرفته است، اما به رغم این تلاش‌ها، پیشرفت و موفقیت قابل ملاحظه‌ای در این خصوص حاصل نشده است و هر از گاهی اخباری در خصوص دستگیری کارمندان یا مدیران نهادهای دولتی یا مأمور به خدمات عمومی نظیر شورای اسلامی یا شهرداری‌ها در رسانه‌ها نقل می‌شود.